

KS. RAFAŁ BEDNARCZYK

UKSW WARSZAWA

ORCID 0000-0002-4486-7664

KS. RYSZARD CZEKALSKI

UKSW WARSZAWA

ORCID 0000-0003-1968-4636

KONCEPCJA WYCHOWANIA MORALNEGO W REFLEKSJI KATECHETYCZNEJ KS. JANA CHARYTAŃSKIEGO

Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte XX wieku to w katechezie zachodnioeuropejskiej okres poszukiwania i rozwijania nowych modeli katechetycznego przekazu wiary. Wciąż jeszcze ważną rolę odgrywał ruch kerygmaticzny, który odnowił spojrzenie na treść i zadania katechezy, eksponując zwłaszcza potrzebę oparcia jej na Biblii oraz uczynienia z niej żywego wydarzenia wiary (ma wzbudzać wiarę i prowadzić do osobowego spotkania z Jezusem Chrystusem)¹. Jednocześnie coraz wyraźniej dochodził do głosu nurt myślenia antropologicznego, nawołujący się do uwzględnienia w katechezie sytuacji i egzystencjalnych potrzeb jej adresatów. Polska katecheza była w tym czasie w dużym stopniu odcięta od możliwości szerszego czerpania z osiągnięć myśli zachodniej. Postacią, która odegrała znaczącą rolę w transmisji odnowionej wizji katechezy, był jezuita ks. Jan Charytański. Dzięki odbytym w latach 1958-1961 studiom specjalistycznym w Louvain w Belgii i kontaktom z ośrodkami katechezy francuskiej zapoznał się bliżej z najnowszą literaturą i praktyką katechetyczną². Po powrocie do kraju mógł zatem służyć wiedzą zdobytą na zachodzie i przybliżyć polskim odbiorcom kierunki odnowy katechetycznej.

---

¹ Por. T. Kopiczko, *Katecheza kerygmaticzna*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Kielce 2022, s. 283-286; R. Murawski, *Kerygmaticzna odnowa katechezy*, „*Studia Katechetyczne*” 8 (2011), s. 24-25; T. Panuś, *Współczesne kierunki katechetyczne*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 140-141.

² Zob. W. Kubik, *Odszedł do Pana wybitny katechetyk*, ks. prof. zw. dr hab. Jan Charytański SI, „*Katecheta*” 53 (2009) nr 10, s. 4, <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2009/Katecheta-10-2009/VERBA-DOCENT/Odszedl-do-Pana-wybitny-katechetyk-ks-prof-zw-dr-hab-Jan-Charytanski-SI>, [dostęp 12.06.2022].

W nawiązaniu do nakreślonego kontekstu osoba ks. Jana Charytańskiego jawi się jako jedna z kluczowych dla wytyczania dróg rozwoju katechezy polskiej od lat sześćdziesiątych XX do pierwszej dekady XXI wieku. Bezpośrednim przedmiotem niniejszego opracowania będzie refleksja nad sposobem, w jaki ks. J. Charytański w swojej twórczości wyjaśniał zadania i treści wychowania moralnego.

1. Trudności katechezy w Polsce w okresie powojennym

Sytuacja polskiej katechezy po zakończeniu II wojny światowej domagała się odbudowy dawnych struktur organizacyjnych, w czym początkowa władza komunistyczna nie przeszkadzała Kościołowi, jednak na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych nastąpiły działania zmierzające do ograniczania i usuwania lekcji religii ze szkół publicznych oraz likwidacji szkolnictwa katolickiego. Ten proces został przypieczętowany w 1961 r. uchwaleniem ustawy wprowadzającej zasadę świeckości szkoły. Od tego momentu miejscem katechizacji stały się punkty parafialne, organizowane w pomieszczeniach kościelnych (kaplicach, salkach czy zakrystiach) lub przysposobionych do tego pomieszczeniach należących do osób prywatnych³.

Poważnym ograniczeniem dla polskiej katechezy był brak możliwości wydawania podręczników do nauczania, jaki państwo narzuciło jeszcze pod koniec lat czterdziestych. W tej sytuacji korzystano ze starych, przedwojennych katechizmów i książeczek do nabożeństwa. Chwilowe złagodzenie tej sytuacji nastąpiło w 1956 r. po powrocie prymasa S. Wyszyńskiego z uwięzienia. Została wtedy przywrócona lekcja religii w szkołach publicznych oraz wyrażono zgodę na wydawanie podręczników do nauki religii. Powstały wówczas program dla szkół podstawowych, licealnych i zawodowych oparty został na koncepcji neoscholastycznej, kontynuującej tradycyjny schemat katechizmowy⁴. Posiadało to także znaczenie dla utrzymania już przestarzałego, deharbowskiego schematu katechezy, kładącego nacisk głównie na zapamiętanie i przyswojenie treści katechizmowych. Ten sam styl przyswajania wiedzy obowiązywał w zakresie przekazu treści związanych z moralnością, gdzie najważniejsze było przyswojenie formuł wyjaśniających poszczególne przykazania Dekalogu⁵.

W tym miejscu należy też wspomnieć o jeszcze innym wyzwaniu dla polskiej katechezy tego okresu, jakim była formacja katechetów. Ciężar odpowiedzialności

³ Zob. R. Czekalski, *Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Polsce*, „Studia Katechetyczne” 7 (2010), s. 117-120.

⁴ Por. J. Doppke, *Katechizacja w Polsce 1945-1990*, Pelplin 1998, s. 69, 81, 89, 139-140; W. Kubik, *Proces przemian w polskiej katechetyce drugiej połowy XX wieku*, „Studia Katechetyczne” 8 (2011), s. 62-65.

⁵ Por. J. Charytański, *Zmagania o kształt katechezy w Polsce*, Kraków 2001, s. 47-48.

za jej organizowanie ponosiły przede wszystkim wydziały katechetyczne poszczególnych kurii diecezjalnych oraz ośrodki teologiczne KUL i ATK⁶. W poszczególnych diecezjach w oparciu o panujące tradycje organizowano kształcenie katechetów w formie kursów kilkutygodniowych. Ponadto na poziomie kurialnym opracowywano wytyczne oraz pomoce dydaktyczne kopiowane metodą powielaczową. Przy okazji spotkań wizytatorów religii odbywały się także ogólnopolskie zjazdy katechetyczne. Po 1956 roku, kiedy to na fali odwilży październikowej religia wróciła do szkół, a jeszcze bardziej po 1961 roku, w związku z koniecznością tworzenia punktów katechetycznych, pojawiła się wzmożona potrzeba kształcenia katechetów. Należy przy tym zaznaczyć, iż wówczas preferowano wciąż wzorce katechezy scholastycznej⁷.

Rok 1961 wiąże się także z powrotem ks. Jana Charytańskiego ze studiów zagranicznych. Następuje to zatem w momencie, gdy po długich zmaganiach o zachowanie lekcji religii w szkole Kościoł w Polsce zmuszony został do rozwinięcia nowych struktur katechetycznych. Na tym tle pojawiła się szansa na poprawę jakości katechezy. Wiązało się to także z pojawieniem się młodego pokolenia katechetyków, którzy dzięki studiom zetknęli się z nurtem kerygmatycznej odnowy katechezy. Byli to przede wszystkim ks. Stanisław Bizuń, ks. Franciszek Blachnicki, ks. Jan Charytański oraz ks. Marian Finke⁸. Dzięki ich publikacjom oraz działalności dydaktycznej stopniowo do polskiej katechezy zaczęła przebijać się myśl o wprowadzeniu zmian dotyczących jej koncepcji, a zwłaszcza modyfikacji związanych z nowym podejściem do jej treści.

2. Naukowiec i dydaktyk w dziele odnowy katechezy

Po powrocie ze studiów zagranicznych ks. Jan Charytański już w 1961 r. podjął wykłady na Papieskim Wydziale Teologicznym „Bobolanum”, a rok później w ATK w Warszawie. Ponadto w latach 1962-1968 prowadził zajęcia zleczone na KUL-u, jednak musiał z nich zrezygnować z racji nadmiaru obowiązków, do których dołączyły wyjazdy z wykładami z katechetyki do punktów konsultacyjnych, prowadzonych przez ATK w Gorzowie, Katowicach, Łodzi i Płocku. Dodatkowo też prowadził liczne kursy katechetyczne organizowane w diecezjach oraz przez zgromadzenia zakonne na terenie całego kraju, promując tam odnowioną wizję

⁶ Listę ośrodków kształcenia katechetycznego należy uzupełnić także o działalność Warmińskiego Studium Katechetycznego w Gietrzwałdzie prowadzonego przez ks. Juliana Wojtukiewicza, Międzyzakonny Instytut Katechetyczny w Krakowie oraz Dwuletnie Studium Katechetyczne we Wrocławiu. Por. J. Doppke, *Katechizacja w Polsce ...*, dz. cyt., s. 203-204.

⁷ Por. tamże, s. 88, 169; W. Kubik, *Proces przemian w polskiej katechetyce ...*, art. cyt., s. 65-67.

⁸ Zob. R. Czekański, *Recepcja nurtu kerygmatycznego w katechezie polskiej*, „Studia Katechetyczne” 8 (2011), s. 36-41.

katechezy. Docierając w ten sposób do stosunkowo szerokiego gremium katechetów, zwłaszcza księży i osób zakonnych, przyczyniał się do przełamywania panującego w katechezie dydaktyzmu, proponując w to miejsce podejście kerygmatyczne, którego centrum zajmuje spotkanie z osobą Jezusa Chrystusa i Jego Ewangelią. Wiązało się to niewątpliwie z wielkim wysiłkiem ze strony ks. Jana Charytańskiego, ale też stanowiło znaczący wkład w formację szerokiego grona katechetów w Polsce. W swoich wspomnieniach zauważał owoce tej pracy, jednak dostrzegał także wśród grup duchowieństwa głębokie przywiązanie do schematu katechezy scholastycznej⁹.

Najpełniej swoje poglądy na temat integralnego podejścia do treści i zadań katechezy ks. Jan Charytański prezentował w swoich artykułach naukowych, publikowanych w latach sześćdziesiątych XX w. To, że propagowane przez niego idee odnowy kerygmatycznej ukazywały się głównie na łamach „Katechety”, pozwalało na docieranie z nimi do szerszego grona katechetów. Charakter programowy ma pod tym względem jego artykuł „Wychowanie moralne w katechezie” z 1962 r.¹⁰ W jego pierwszej części zawarta została krytyczna analiza dotychczasowej praktyki katechetycznej w tym zakresie. Podstawowy zarzut co do niej dotyczył oderwania wychowania moralnego od życia sakramentalnego (łaską sakramentalną) jako osobistego związania się z Jezusem Chrystusem. Dominująca cały czas nauka katechizmu związana była z przygotowaniem uczniów do praktyki spowiedzi. Stąd uwaga uczniów skupiała się przede wszystkim na poznawaniu grzechów w oparciu o wyjaśnianie Dekalogu. Towarzyszyło temu podejście zintelektualizowane, schematyczne, pozbawione głębszego powiązania z życiem młodych ludzi, ich potrzebami i możliwościami rozwojowymi. Tak realizowana edukacja moralna nie odnosiła się do zasad postępowania, rozwiązywania problemów czy też formacji postaw. Brakowało wyraźnego połączenia życia moralnego z działaniem łaski doświadczanej dzięki przystępowaniu do sakramentów. Zdaniem propagatorów ruchu odnowy, słabością dawnej formy wychowania moralnego był brak uwzględnienia rozwoju psychicznego dziecka. Według nich, dziecko w wieku 8-10 lat nie jest zdolne świadomie popełnić grzech ciężki, dlatego dla dziecka w tym wieku nauka o grzechach ciężkich może być powodem powstawania niechęci do spowiadania się, skrupulatyzmu i niepotrzebnych wyrzutów sumienia¹¹.

Na tle krytyki dotychczasowej praktyki w zakresie wychowania moralnego tym wyraźniej można było wskazać postulaty nowego podejścia do tego zadania. Wynikały one z podstawowego założenia kerygmatyków, aby prowadzić wychowanie do wiary opartej na żywej relacji z Chrystusem, której źródłem jest słowo

⁹ Zob. J. Charytański, *Zmagania o kształt katechezy ...*, dz. cyt., s. 113-114; W. Kubik, *Odszedł do Pana wybitny katechetyk ...*, art. cyt.

¹⁰ Zob. J. Charytański, *Wychowanie moralne w katechezie*, „Katecheta” 6 (1962) nr 1, s. 20-29.

¹¹ Por. tamże, s. 21-23; tenże, *Wychowanie moralne w katechezie*, w: *W kręgu zadań i treści katechezy*, red. W. Kubik, Kraków 1992, s. 166-169.

Boże i liturgia¹². Z tej racji formacja moralna winna być permanentna i ściśle powiązana z poznawaniem treści wiary w oparciu o Biblię oraz liturgię (życie sakramentalne). Jej fundamentem powinno być zakorzenienie w sakramentach chrztu i bierzmowania, które stanowią podstawę świadomości chrześcijanina. Wcześniej w edukacji religijnej stosowano podział na odrębne bloki treści katechetycznych. W poszczególnych klasach uczono m.in. katechizmu, historii biblijnej, liturgiki, etyki chrześcijańskiej czy historii Kościoła. Wyodrębnianie treści moralnych z przekazu katechetycznego uznawano za błąd, ponieważ człowiek jest integralną całością i należy wychowanie wiary traktować integralnie (treści dogmatyczne, liturgiczne, moralne i modlitewne). Podkreślano, że formacja moralna nie może się ograniczać do pouczenia na temat grzechu i sposobu wykonania rachunku sumienia. Istotą jest zadbanie o rozwój moralny człowieka, polegający na kształtowaniu określonych postaw, praktycznych rozwiązań odpowiadających normom moralności chrześcijańskiej oraz odkrywaniu wartości uniwersalnych. Dużą wagę przypisywano uwzględnianiu rozwoju psychicznego dziecka, aby treści moralne dopasowywać do jego wieku, możliwości i potrzeb. Niezbędna na tym polu jest współpraca z rodzicami, a także wykorzystanie możliwości wychowawczych, jakie dają grupy rówieśnicze. Ks. Charytański podkreślał, że w starszych klasach szkoły podstawowej uczniowie kształtują swoją moralność głównie pod wpływem kolegów i koleżanek tworzących ich naturalne otoczenie. Wobec tego katecheci powinni umiejętnie wchodzić w kontakt z takimi grupami i wpływać na ich postawy moralne¹³.

W latach 70. XX w. także pod wpływem II Soboru Watykańskiego rozwinął się nurt katechezy antropologicznej. Wynikało to z coraz wyraźniejszej świadomości, że dla skuteczności katechezy konieczne jest, aby ona pełniej odpowiadała na sytuację i konkretne potrzeby człowieka. Ten kierunek myślenia znalazł także odbicie w opracowaniach ks. Charytańskiego. Punktem wyjścia dla formacji moralnej jest budowanie osobowej tożsamości człowieka, której źródłem jest jego własna natura. Sięgając do doświadczeń o charakterze uniwersalnym, zadaniem katechezy jest ukazanie ich sensu w świetle słowa Bożego. Dzięki temu katechizowany powinien – zachowując wewnętrzną wolność – rozwijać w sobie wrażliwość moralną, opartą na autorytecie Ewangelii. Ponadto katecheza ma służyć kształtowaniu określonych umiejętności, dzięki którym będą oni w stanie podejmować odpowiedzialność za społeczeństwo i świat oraz służyć drugiemu człowiekowi. To nowe spojrzenie na katechezę zostało rozwinięte w ramach obrad Synodu

¹² Por. tenże, *Geneza współczesnego ruchu kerygmatycznego*, „Katecheta” 6 (1962) nr 1, s. 9-10; tenże, *Kierunki odnowy katechetycznej*, „Znak” 19 (1967) nr 6, s. 800-802; M. Finke, *Katecheza kerygmatyczno-liturgiczna*, „Katecheta” 6 (1962) nr 1, s. 11-20; R. Murawski, *Kerygmatyczna odnowa katechezy*, art. cyt., s. 32-33.

¹³ Zob. J. Charytański, *Wychowanie moralne w katechezie*, art. cyt., s. 27-29.

Biskupów z 1977 r. poświęconego katechizacji, którego jednym z ekspertów był także ks. J. Charytański¹⁴.

Przyjęcie w całej rozciągłości orientacji antropologicznej w katechezie wiązało się z ryzykiem sprowadzenia jej do poziomu humanistyki, z czego też zdawano sobie sprawę. W artykułach ks. J. Charytańskiego można znaleźć szereg uwag krytycznych, zarówno względem nurtu kerygmatycznego, jak i antropologicznego w katechezie. Świadczy to o tym, że widział on potrzebę poszukiwania dla katechezy możliwie szerokiej formuły, a jednocześnie pozwalającej wypełniać jej właściwe funkcje. Taką rolę miało spełnić zastosowanie w niej zasady wierności Bogu i człowiekowi. Dzięki niej próbowano na forum praktyki katechetycznej łączyć obie koncepcje: kerygmatyczną i antropologiczną. W Polsce w oparciu o tę zasadę rozwinęła się katecheza integralna, domagająca się formacji katechizowanego, obejmującej wszystkie płaszczyzny jego rozwoju osobowego oraz budowania relacji wiary z Panem Bogiem. Tak rozumianą koncepcję katechezy ks. J. Charytański starał się aplikować do programów i podręczników, których był redaktorem w latach 70. i 80. XX w.¹⁵

3. Twórca odnowionych programów i podręczników katechetycznych

W okresie powojennym do lat sześćdziesiątych, co zostało już powyżej wspomniane, niewiele działo się w kwestii tworzenia programów i podręczników katechetycznych, odpowiadających nowym czasom. Przełom w tej dziedzinie nastąpił w momencie wyrzucenia lekcji religii ze szkół. W 1961 roku Konferencja Plenarna Episkopatu Polski na wniosek Komisji Szkolnej zatwierdziła powołanie Podkomisji Katechizmowej, która miała się zająć opracowaniem ogólnopolskiego katechizmu w oparciu o założenia odnowy kerygmatycznej, który miał stanowić podstawę edukacji dla klas V-VIII szkoły podstawowej. W składzie podkomisji od stycznia 1962 r. znalazł się także ks. Jan Charytański, który początkowo formułując wokół siebie zespół z młodych jezuitów, podjął się zredagowania *Katechizmu*

¹⁴ Zob. tenże, *Wychowanie moralne w katechezie*, w: *W kręgu zadań i treści katechezy*, dz. cyt., s. 175-182; tenże, *Inspiracje soborowe w katechezie*, w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, t. 1, red. W. Kubik, Warszawa 1985, s. 34-36; tenże, *Synod 1977 a orientacja antropologiczna w katechezie*, „Collectanea Theologica” 50 (1980) fasc. 1, s. 53-68; J. Mółka, *Obecność myśli pedagogicznej w polskiej katechezie*, „Paedagogia Christiana” (2017) 2, s. 216, https://www.researchgate.net/publication/323699094_Obecnosc_mysli_pedagogicznej_w_polskiej_katechezie [dostęp 15.06.2022].

¹⁵ Zob. J. Charytański, *Synod 1977 a orientacja antropologiczna w katechezie*, art. cyt., s. 63-67; P. Tomasiak, *Owoce orientacji kerygmatycznej we współczesnej katechezie polskiej*, „Studia Katechetyczne” 8 (2011), s. 56-57.

religii katolickiej, wydanego ostatecznie w 1968 r. w Poznaniu¹⁶. Już w trakcie prac nad koncepcją tego opracowania ujawniły się pomiędzy członkami komisji duże różnice zdań, jednak dopiero po jego ukazaniu się doszło na ogólnopolskim kursie katechetycznym w Warszawie w 1969 r. do ostrej krytyki dzieła ze strony wielu środowisk katechetycznych, preferujących dawny model edukacji religijnej. Ostatecznie *Katechizm religii katolickiej* został obroniony, jednak jego redaktorzy zostali zobowiązani do wprowadzenia rozmaitych poprawek i uzupełnień. Drugim dziełem zespołu jezuitów kierowanego przez ks. Jana Charytańskiego był podręcznik obejmujący klasy I-IV szkoły podstawowej. Jego dwa pierwsze tomy noszące tytuł *Bóg z nami* ukazały się również w 1968 r. Spotkał je podobny atak ze strony zwolenników katechezy neoscholastycznej. Praca nad obydwoma podręcznikami zajęła ks. J. Charytańskiemu wiele lat, jednakże pomimo trudnych dla niego momentów, jakie musiał przeżyć, jego dzieło stanowiło istotny wkład w odnowę treści katechezy, łącząc ją mocno z Biblią oraz sakramentami, co miało stanowić podstawę dla formacji moralnej¹⁷.

Niemal równolegle do prac nad katechizmem na poziomie Komisji Szkolnej Episkopatu Polski zostały podjęte także działania nad redakcją nowego programu katechetycznego. Miała się tym zająć utworzona w 1964 r. Podkomisja Programowa przy Komisji Katechetycznej Episkopatu Polski. W jej składzie znalazł się ks. Jan Charytański, który miał być jednym z odpowiedzialnych za przygotowanie programu ramowego dla szkół podstawowych. Podobnie jak w przypadku prac nad katechizmem, także i tym razem doszło do silnych napięć w zespole. Chcąc przełamać tę sytuację, powierzono prace na redakcją całego programu ramowego przedstawicielom dwóch przeciwstawnych wizji podręcznika – z ośrodka warszawsko-kieleckiego oraz krakowsko-poznańsko-tarnowskiego – s. J. Płoskiej oraz ks. J. Charytańskiemu. Dzięki temu rozwiązaniu udało się zredagować propozycję *Programu Ramowego*, pozwalającego na uwzględnienie postulatów obydwu środowisk. Został on ostatecznie zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski w 1971 r. i obowiązywał w Polsce aż do 2001 r.¹⁸

Z chwilą wejścia w życie *Programu Ramowego* przed zespołem zgromadzonym wokół ks. J. Charytańskiego stanęło zadanie tworzenia nowych podręczników. Jak się okazało, wymagało to wielu lat pracy. Należało dokonać korekty dotychczas wydanych serii podręczników *Katechizmu religii katolickiej* oraz *Bóg z nami*. Od 1971 r. stopniowo pojawiały się także podręczniki metodyczne do serii *Bóg z nami*,

¹⁶ Por. J. Doppke, *Katechizacja w Polsce ...*, dz. cyt., s. 154-157; W. Kubik, *Proces przemian w polskiej katechetyce ...*, art. cyt., s. 66-67; J. Mółka, *Obecność myśli pedagogicznej w polskiej katechezie*, art. cyt., s. 214-216.

¹⁷ Zob. J. Charytański, *Zmagania o kształt katechezy ...*, dz. cyt., s. 44-46, 67-69; J. Doppke, *Katechizacja w Polsce ...*, dz. cyt., s. 157-167.

¹⁸ Zob. J. Charytański, *Zmagania o kształt katechezy ...*, dz. cyt., s. 72-74; W. Kubik, *Proces przemian w polskiej katechetyce ...*, art. cyt., s. 68-69.

a następnie do *Katechizmu religii katolickiej*. Ostatni z nich ukazał się w 1980 r. Była to bardzo żmudna praca, w którą włączyło się liczne grono katechetów i specjalistów od innych dziedzin teologicznych, związanych głównie z ATK. Dzięki temu opracowane materiały posiadały solidną podstawę teoretyczną oraz wiele rozwiązań praktycznych do wykorzystania przez nauczycieli. W latach 80. zespół kierowany przez ks. Jana Charytańskiego podjął się także opracowania serii podręczników do katechezy młodzieży *Spotkania z Bogiem*. W ten sposób została zamknięta pełna ścieżka katechizacji obejmująca podręczniki do wszystkich klas szkoły podstawowej i średniej¹⁹.

Znaczenia tego dzieła dla polskiej katechetyki nie sposób przecenić. Potwierdzają to już same liczby egzemplarzy wydanych podręczników przekraczające milion sztuk, co w warunkach dużych ograniczeń wydawniczych, narzuconych przez komunistyczne państwo, jest wynikiem imponującym²⁰. Na tę cyfrę możemy także spojrzeć z perspektywy liczby uczniów, którzy w swojej edukacji religijnej skorzystali z tych podręczników. To oznacza, że znaczna część naszego społeczeństwa swoje wychowanie katechetyczne zawdzięcza materiałom opracowanym pod kierunkiem ks. J. Charytańskiego. Jeszcze większą jego zasługą było to, że polska katecheza zyskała nowoczesne narzędzie dydaktyczne, które zastąpiło dotychczas używane neoscholastyczne katechizmy z ich schematem pytań i odpowiedzi. Ten wybitny katechetyk, dzięki swojej świetnej orientacji w katechetycznych trendach na zachodzie, potrafił stworzyć dzieło, które odpowiadało duchowi czasu. Wprawdzie wzorował się na materiałach francuskich, jednak ostateczny kształt wydanych przez niego podręczników posiadał cechy oryginalnej i niezależnej myśli katechetycznej. Wypracowany przez niego model, opierający się na założeniach katechezy kerygmatycznej, łączył ją ze wskazaniem odnowy antropologicznej. Dzięki temu w polskiej katechezie rozwinęła się koncepcja katechezy integralnej, która w sposób zintegrowany podchodziła do zagadnienia treści, celów i zadań katechez, a także ujmowała całościowo osobę katechizowanego z jego potrzebami, możliwościami rozwojowymi oraz osadzeniem środowiskowym²¹.

Ks. J. Charytański, będąc wybitnym naukowcem, bardzo wiele swojej energii poświęcił opracowaniu programów i podręczników katechetycznych. Jak duży musiał się z tym wiązać wysiłek wskazuje fakt, że temu dziełu poświęcił dwadzieścia kilka lat. Niewielu jest katechetów, którzy mogliby być z nim porównani pod względem zredagowanych materiałów i podręczników katechetycznych. Można

¹⁹ Zob. R. Czekalski, *Recepcja nurtu kerygmatycznego ...*, art. cyt., s. 45; W. Kubik, *Proces przemian w polskiej katechetyce ...*, art. cyt., s. 70-73; tenże, *Odszedł do Pana wybitny katechetyk ...*, art. cyt., s. 8-9.

²⁰ Zob. W. Kubik, *Proces przemian w polskiej katechetyce ...*, art. cyt., s. 73.

²¹ Por. J. Charytański, *Zmagania o kształt katechezy ...*, dz. cyt., s. 146-147; R. Czekalski, *Recepcja nurtu kerygmatycznego ...*, art. cyt., 45-46; A. Offmański, *Charytański Jan*, w: *Słownik katechetów polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Warszawa 2003, s. 34.

stwierdzić, iż stworzył swego rodzaju kanon polskiej katechezy, który pomimo upływu lat nadal pozostaje punktem odniesienia dla współcześnie wydawanych podręczników do nauki religii. Struktura lekcji religii, jej cele, układ treści, a w tym charakter formacji moralnej, stosowane we współczesnych materiałach katechetycznych, niewiele się zmieniły. Jego dzieło jest kontynuowane przez dawnych współpracowników lub wychowanków ks. Profesora i zaszczepiane kolejnym pokoleniom twórców podręczników. Nadal przy ich redagowaniu stosuje się wskazania ruchu kerygmatycznego, kładąc nacisk na osobistą odpowiedź wiary katechizowanego na głoszone mu słowo Boże, nie zapominając jednocześnie o jego sytuacji egzystencjalnej, co także wyraża zasada wierności Bogu i człowiekowi²².

W podsumowaniu dotychczasowej refleksji oraz odpowiadając na główne pytanie niniejszego opracowania trzeba stwierdzić, iż ks. Jan Charytański, reprezentując ruch odnowy kerygmatycznej w katechezie, walnie przyczynił się do powiązania treści moralnych z celem katechezy, postrzeganym jako budowanie tożsamości chrześcijańskiej, wyrastającej z głęboko przeżywanej więzi wiary i miłości z Chrystusem – Zbawicielem człowieka. To pozwoliło w dużym stopniu przełamać podejście do formacji moralnej, traktowanej jako nauki katechizmowej o grzechach, z których należy się spowiadać lub o cnotach, które powinno się praktykować. W swoich opracowaniach kładł duży nacisk na integrowanie formacji moralnej z pozostałymi treściami katechetycznymi, zwłaszcza biblijnymi i liturgicznymi. Podkreślał, że powinna ona obejmować także wszystkie etapy edukacji religijnej (wcześniej praktykowano naukę etyki chrześcijańskiej tylko w wybranych klasach), uwzględniając jednocześnie psychikę dziecka, jego potrzeby i możliwości rozwojowe. W świetle jego analiz postawa moralna jawi się jako odpowiedź człowieka na dar Bożej miłości, wyrażana w sposób wolny i autentyczny. Jej kształtowanie ma polegać na rozwijaniu wewnętrznej odpowiedzialności za siebie, za innych oraz za otaczający świat, czemu mają pomóc normy i wartości zawarte na kartach Pisma Świętego. Dla chrześcijanina źródłem rozwoju moralnego jest pogłębione życie sakramentalne, prowadzące także do zakorzenienia we wspólnocie Kościoła.

Działalność ks. Jana Charytańskiego nie ograniczała się jedynie do rozwijania teorii katechetycznej, ale w zdecydowany sposób służyła także wdrażaniu jej w sferę praktyki. Przyczyniła się do tego jego duża aktywność jako wykładowcy akademickiego oraz jako prowadzącego liczne warsztaty katechetyczne, z których mogły korzystać szerokie rzesze katechetów. Jego szczególny wpływ na kształt polskiej katechezy zaznaczył się za sprawą opracowanych przez niego programów i podręczników katechetycznych. W nich uobecnił propagowane przez siebie idee ubilijnienia katechezy, wzbogacone elementami katechezy antropologicznej. Wobec tego nie będzie przesadnym stwierdzenie, że ks. prof. Jan Charytański pozostaje

²² Zob. P. Tomasiak, *Owoce orientacji kerygmatycznej ...*, art. cyt., s. 57-58.

jednym z tych katechetów, którzy wywarli najsilniejszy wpływ na kształt polskiej katechezy XX w.

W tym kontekście wraca też pytanie o skuteczność katechezy. Ono bowiem dla tego wybitnego naukowca było punktem odniesienia do poszukiwania nowych koncepcji katechetycznych i wprowadzania ich w życie. Skupienie się na człowieku, na wzbudzaniu i rozwijaniu w nim wiary w Chrystusa (w oparciu o Biblię i liturgię), a w dalszej perspektywie na kształtowaniu dojrzałej postawy moralnej (opartej na przykazaniu miłości), to jego główne kryteria oceny skuteczności katechezy. Był przy tym przeciwnikiem dydaktyzmu i intelektualizmu, jaki był i zapewne jeszcze bywa uprawiany na lekcjach religii w polskiej szkole. Jego opracowania i podręczniki katechetyczne były dla katechetów szansą wyrwania się z tradycyjnego schematu katechizmowego, nastawionego na przekaz i utrwalanie określonych treści religijnych. Wiązało się to jednak z większymi wymaganiami stawianymi katechetom, którzy nie zawsze chcieli się rozstać ze starymi, neoscholastycznymi podręcznikami, prostszymi w formie i łatwiejszymi w użyciu, gdyż skupiano się w nich na skutecznym przekazie treści katechetycznych. W dobie odczuwalnego dziś kryzysu polskiej katechezy szkolnej pytanie o jej przyszłość, a w tym o możliwość uczynienia z niej skuteczniejszego narzędzia wychowania religijnego młodego pokolenia polskich katolików, jawi się jako coraz bardziej palące. Ta myśl powinna towarzyszyć współczesnym katechetom oraz twórcom programów i podręczników katechetycznych. Wydaje się, że na tym polu konieczne są głębokie zmiany poprzedzone solidną refleksją teoretyków i praktyków polskiej katechezy. Od tego, czy taka próba będzie podjęta, zależy nie tylko to, na ile polska katecheza będzie się w stanie dalej rozwijać (czy też upadać), ale także przyszłość Kościoła w naszym kraju.

Streszczenie

Ks. Jan Charytański należał do awangardy ruchu odnowy kerygmatycznej polskiej katechezy lat 60. XX w. Dzięki studiom odbytym w Belgii zapoznał się z osiągnięciami tego ruchu na zachodzie Europy. Po powrocie w 1961 r. do Polski rozpoczął pracę wykładowcy katechetyki na Bobolanum, a następnie na ATK w Warszawie oraz KUL w Lublinie. Był jednym z redaktorów *Ramowego programu katechetycznego*, zatwierdzonego w 1971 r. Dziełem jego życia były podręczniki katechetyczne. Pracę nad nimi rozpoczął na początku lat 60. a zakończył pod koniec 80. Redagowane one były początkowo w duchu kerygmatycznym, a nieco później – katechezy integralnej. W swoich opracowaniach starał się odejść od powszechnego wówczas dydaktyzmu moralnego. Formację moralną łączył z celem katechezy, jakim było rozwinięcie dojrzałej wiary, opartej na osobowej relacji z Chrystusem. Podkreślał znaczenie świadomości bycia chrześcijaninem (złączonym przez chrzest z Chrystusem) oraz życia sakramentalnego. Domagał się również, aby w katechezie uwzględniano rozwój psychiczny dziecka. Celem formacji moralnej ma być ukształtowanie w katechizowanym postawy dojrzałej miłości i odpowiedzialności za siebie, za innych ludzi oraz za otaczający świat.

Słowa kluczowe: ks. Jan Charytański, katecheza kerygmaticzna, podręczniki katechetyczne, formacja moralna na katechezie.

Summary

Priest Jan Charytański belonged to the avant-garde the movement of kerygmatic renewal of Polish catechesis in the 60s of the twentieth century. Thanks to his studies in Belgium, he got acquainted with the achievements of this movement in Western Europe. After returning to Poland in 1961, he began teaching catechetics at Bobolanum, then the ATK in Warsaw, and later in the KUL in Lublin. He was one of the editors of the Framework Catechetical Program, approved in 1971. His life's work was catechetical textbooks. He started working on them in the early 60s and finished in the late 80s. At the beginning, they were edited in the kerygmatic spirit, and a little later – in integral catechesis. In his studies, he tried to depart from the then common moral didacticism. He combined moral formation with the goal of catechesis, which was to develop a mature faith based on a personal relationship with Christ. He emphasized the importance of being a Christian (united by baptism to Christ) and sacramental life. He also demanded that catechesis takes into account the psychological development of the child. The aim of moral formation is to form in the catechized attitude a mature love and responsibility for oneself, for other people, and for the world around us.

Keywords: Pr. Jan Charytański, kerygmatic catechesis, catechetical textbooks, moral formation in catechesis.

Riassunto

Fr. Jan Charytański ha fatto parte dell'avanguardia del rinnovamento kerygmatico della catechesi polacca negli anni ,60. Grazie ai suoi studi in Belgio, ha conosciuto le conquiste di questo movimento nell'Europa occidentale. Tornato in Polonia nel 1961, iniziò ad insegnare catechesi al Bobolanum, poi all'ATK di Varsavia e all'Università Cattolica di Lublino a Lublino. È stato uno dei redattori del Programma quadro di catechesi, approvato nel 1971. I libri di testo di catechesi sono stati il lavoro della sua vita. Iniziò a lavorarci all'inizio degli anni ,60 e li terminò alla fine degli anni ,80. Inizialmente furono modificati nello spirito del kerygment e, poco dopo, nella catechesi integrale. Nei suoi studi cercò di allontanarsi dalla didattica morale che era comune a quel tempo. Unì la formazione morale allo scopo della catechesi, che era di sviluppare una fede matura basata su un rapporto personale con Cristo. Ha sottolineato l'importanza della consapevolezza di essere cristiano (unito a Cristo attraverso il battesimo) e della vita sacramentale. Ha anche postulato che nella catechesi si dovrebbe tener conto dello sviluppo mentale del bambino.

Parole chiavi: ks. Jan Charytański, catechesi kerygmatica, libri di testo catechetici, formazione morale durante la catechesi.

Bibliografia

Charytański J., *Geneza współczesnego ruchu kerygmaticznego*, „Katecheta” 6 (1962) nr 1, s. 3-11.

- Charytański J., *Inspiracje soborowe w katechezie*, w: *Katecheza po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, t. 1, red. W. Kubik, Warszawa 1985, s. 13-44.
- Charytański J., *Kierunki odnowy katechetycznej*, „Znak” 19 (1967) nr 6, s. 788-806.
- Charytański J., *Synod 1977 a orientacja antropologiczna w katechezie*, „Collectanea Theologica” 50 (1980) fasc. 1, s. 53-68.
- Charytański J., *Wychowanie moralne w katechezie*, „Katecheta” 6 (1962) nr 1, s. 20-29.
- Charytański J., *Wychowanie moralne w katechezie*, w: *W kręgu zadań i treści katechezy*, red. W. Kubik, Kraków 1992, s. 165-192.
- Charytański J., *Zmagania o kształt katechezy w Polsce*, Kraków 2001.
- Czekalski R., *Recepcja nurtu kerygmatycznego w katechezie polskiej*, „Studia Katechetyczne” 8 (2011), s. 35-46.
- Czekalski R., *Rys historyczny lekcji religii katolickiej w Polsce*, „Studia Katechetyczne” 7 (2010), s. 99-125.
- Doppke J., *Katechizacja w Polsce 1945-1990*, Pelplin 1998.
- Finke M., *Katecheza kerygmatyczno-liturgiczna*, „Katecheta” 6 (1962) nr 1, s. 11-20.
- Kopiczko T., *Katecheza kerygmatyczna*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kostorz, Kielce 2022, s. 283-286.
- Kubik W., *Odszedł do Pana wybitny katechetyk, ks. prof. zw. dr hab. Jan Charytański SI*, „Katecheta” 53 (2009) nr 10, s. 3-10, <https://www.katecheta.pl/Archiwum/2009/Katecheta-10-2009/VERBA-DOCENT/Odszedl-do-Pana-wybitny-katechetyk-ks-prof-zw-dr-hab-Jan-Charytanski-SI> [dostęp 12.06.2022].
- Kubik W., *Proces przemian w polskiej katechetyce drugiej połowy XX wieku*, „Studia Katechetyczne” 8 (2011), s. 59-81.
- Mółka J., *Obecność myśli pedagogicznej w polskiej katechezie*, „Paedagogia Christiana” 2 (2017), s. 211-226, https://www.researchgate.net/publication/323699094_Obecnosc_mysli_pedagogicznej_w_polskiej_katechezie [dostęp 15.06.2022].
- Murawski R., *Kerygmatyczna odnowa katechezy*, „Studia Katechetyczne” 8 (2011), s. 23-34.
- Offmański A., *Charytański Jan*, w: *Słownik katechetyków polskich XX wieku*, red. R. Czekalski, Warszawa 2003, s. 33-38.
- Panuś T., *Współczesne kierunki katechetyczne*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 108-197.
- Tomasik P., *Owoce orientacji kerygmatycznej we współczesnej katechezie polskiej*, „Studia Katechetyczne” 8 (2011), s. 47-58.

O autorach

Ks. Rafał BEDNARCZYK – dr hab., profesor nadzwyczajny przy Katedrze Komunikacji Wiary i Historii Katechezy Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Ks. Ryszard CZEKALSKI – profesor nauk teologicznych, katechetyk. Autor ponad 250 publikacji, w tym kilkunastu książek. Od 2020 r. rektor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.